

MERZÜKÎ, Muhammed
(محمد المروقي)Muhammed el-Merzûkî
(1916-1981)

Tunuslu şair ve yazar.

22 Eylül 1916 tarihinde Tunus'un güneyinde bulunan Douz şehri yakınlarındaki Avîne köyünde doğdu. Kuzey Afrika'nın eski kabilelerinden şiir alanında ün yapmış Merâzîk kabilesine mensup bir aileden gelmektedir. Ailesi kendisinin önderliğinde Tunus'un bağımsızlığı için mücadele etmiştir. İlk öğreniminden sonra başşehir Tunus'a giden Merzûkî Zeytûne Üniversitesi ile Haldûniyye Enstitüsü'nde eğitimini tamamladı.

9 Nisan 1938'de Fransız sömürgeciliğini protesto etmek amacıyla düzenlenen öğrenci hareketlerinden sonra hapse atıldı (Fontaine, II, 191); 1940'ta güneydeki Kibîlî köyünde üç yıl mecburi ikamete tâbi tutuldu (Muhammed Bûzîne, s. 580). Bu olaylar Merzûkî'de vatan sevgisi, güney vahalarına yönelik özlemle halk edebiyatına karşı bir tutku oluşturdu. Bu etkiler, hayatı boyunca onun ilgisini halk edebiyatı ile bedevî âdet ve geleneklerine çekti. Merzûkî 1944-1956 yılları arasında çalışmalarını gazetecilik ve radyo yayınları alanında yoğunlaştırdı. 1957'de Kültür Bakanlığı'na bağlı el-Ma'hedû'l-vatanî li'l-âsâr ve'l-fünûn'un halk edebiyatı bölümünde çalışmaya başladı. 1962 yılında aynı bölümde yönetici oldu ve hayatının sonuna kadar bu görevini sürdürdü. 14 Kasım 1981'de başşehir Tunus'ta vefat etti. Merzûkî, Hasan Hüsnî Abdülvehhâb ve Muhammed Tâhir b. Âşûr'dan sonra 1979 yılında Tunus'ta Burgiba takdir ödülünü alan üçüncü kişidir.

Eserleri. 1. *Eşî'atü'l-cemâl*. Eskiilere ve yenilere göre güzellik ve sevgi hakkındaki makalelerden oluşmaktadır (Tunus 1936). 2. *Dümû' ve 'avâtîf*. Gençlik şiirlerini içeren divanıdır (Tunus 1946). 3. *Cezâ'ü'l-hâ'ine*. Hikâyeler kitabıdır (Tunus 1947). 4. *Fî sebîlî'l-ğurriyye*. On sekiz hikâyeden oluşmaktadır (Tunus 1956). 5. *Beyne'z-zevceyn*. Hikâye koleksiyonu olup ülkedeki sosyal ve kültürel problemleri ele almaktadır (Tunus 1957). 6. *eğ-Tâhir el-Haddâd: Hayâtühû türâşühû* (Cîlânî b. Hâc Yahyâ ile birlikte, Tunus 1963). 7. *Beğâyâ şebâb* (Tunus 1966). 8. *el-Edebü's-şâ'bî fî Tûnis* (Tunus 1967). 9. *Ehâdişü's-semer*. Hikâye üslûbuyla kaleme alınmış gece sohbetlerinden oluş-

maktadır (Tunus 1973). 10. *Dimâ' 'ale'l-hudûd* (Tunus 1975). 11. *Hassûne el-Leylî*. Bu adla anılan halk destanının açıklanması neşridir (Tunus 1976). 12. *el-Câziyetü'l-Hilâliyye*. Bu halk hikâyesinin tekrar kaleme alınmış şeklidir (Tunus 1978). 13. *Şevretü'l-Merâzîk* (Ali el-Merzûkî ile birlikte, Tunus 1979). 14. *el-Mehdiyye ve şâ'iruhâ Temîm* (Tunus 1980). 15. *Ahmed Mellâk: Şâ'irü'l-hikmeti ve'l-melhame* (1980). 16. *Burkıbiyyât min şî'ri'l-kifâh* (Tunus 1981). 17. *Ma'a'l-bedevî fî hallihim ve terhâlih* (Tunus 1983). Merzûkî ayrıca Ebû'l-Hasan el-Husrî el-Kayrevânî'nin divanını (Cîlânî b. Hâc Yahyâ ile birlikte, Mektebetü'l-menâr, 1963; Tunus 1974), İmâdûddin el-İsfahânî'nin *Haridetü'l-kaşır* adlı eserinin Mağrib ve Endülüs'e ait kısmını (Cîlânî b. Hâc Yahyâ ve Muhammed el-Arûsî ile birlikte, I-II, Tunus 1966-1971), Ümeyye b. Ebû's-Salt'ın yaklaşık 1400 beyitlik şiirini içeren *Divânü'l-Hakîm*'ini (Tunus 1974) ve halk şairi Feytûrî Tellîş'in divanını (Tunus 1976) yayımlamıştır. Merzûkî tiyatroyla da ilgilenmiş ve sekiz tiyatro eserini sahneye koymuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ferid Ghazi, *Le roman et la nouvelle en Tunisie*, Tunus 1970, s. 54-55; S. Pantucek, *Tunesische Literaturgeschichte*, Wiesbaden 1974, s. 100-101; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifîn*, IV, 304-316; J. Fontaine, *Histoire de la littérature tunisienne par les textes*, Tunus 1988-94, I, 168-170; II, 191; a.m.f., *Regards sur la littérature tunisienne*, Tunus 1991, s. 107; Re'fet Guneymi eş-Şeyh, *Târîhu'l-'Arabî'l-hadîş ve'l-mu'âşır*, [baskı yeri yok] 1989, s. 386; M. Sâlih b. Ömer, *Târîhu'l-edebî't-Tûnisî: el-Edebü'l-hadîş ve'l-mu'âşır*, Kartâc 1990, s. 103-104; Muhammed el-Ya'lâvî, *Eşlât fi'l-luğa ve'l-edeb ve'n-nağd*, Beyrut 1992, s. 257-261; Muhammed Bûzîne, *Meşâhîrü't-Tûnisîyyîn*, Tunus 1992, s. 579-581; Ömer b. Sâlim, *Muhtârât li-şu'arâ'i Tûnisîyyîn*, Tunus 1992, s. 675-676; el-'Amel, Tunus, 11 Ocak 1982, Muhammed el-Merzûkî özel sayısı.

MUSA YILDIZ

MERZÜBÂN

(مرزبان)

İran'da

Sâsânîler döneminde valilere,
İslâmî dönemde
yüksek dereceli mahallî memurlara
verilen unvan.

Eski Farsça merz "sınır" ve pân "bekçi" kelimelerinin birleşmesiyle elde edilen isim (modern Farsça'da merzbân / merz-vân / merzebân) "sınır bekçisi, sınır kumandanı, uç beyi" gibi anlamlar taşır.

Arapça'da merzubâna dönüşmüş, ayrıca bundan merzebe (birini bir yere merzûbân olarak tayin etmek) fiili türetilmiştir.

Merzûbânın Sâsânî döneminde sınır bölgesi kumandanlarına bir unvan olarak verilmesi milâdî IV. yüzyıla rastlar. "Bet Aramaya -şehrinin- Merzpânı" unvanı II. Şâpûr zamanından (309-379) VI. yüzyılın başlarına kadar kullanılmıştır. Nusaybin'i en az 7000 kişilik bir topluluğun başında bulunan bir merzûbân yönetiyor, 504-505 yıllarında Bizanslılar tarafından kuşatılan Âmid'i de merzûbân unvanlı bir kumandan savunuyordu. Hüsrev Enûşîrvân (531-579), idarî teşkilâtı yeniden örgütlemesi sırasında ülkeyi dört büyük eyalete bölünce merzûbânlar en yüksek dereceli askerî-sivil memurlar haline geldiler. Bunlar askerî vali konumunda idiler; ancak hükümdarın izni olmadan birbirlerine yardım edemiyorlardı. IV. Hürmüz (579-590) ve II. Hüsrev Pervîz'in (591-628) hükümdarlık dönemlerinde bu dört eyaletteki diğer yüksek rütbeli subaylara da bazan merzûbân denildiği görülmektedir.

VII. yüzyılda merzûbân unvanı dört büyük eyaletin valilerinden başka Hîre, Hecer ve el-Cezîre gibi sınır boylarındaki idarî bölgelerle Herat, Bâdgîs, Pûşeng gibi önemli şehirlerin valileri ve aynı zamanda müslümanların Sâsânî topraklarını fethi sırasında savunmaları organize eden, anlaşmaları yapan Sûr, İsfahan, Meysân, Rey, Erdebil, Kirman, Fars gibi şehirlerin mahallî liderleriyle Taberistan ispehbedleri için de kullanılmıştır. Merverrûz'un İslâm dönemindeki mahallî memurları da bu unvanı taşıyordu. 105 (723) yılında Müslim b. Saîd el-Kilâbî, Zerdüştiler'den vergi tahsil etmek için İranlı Behram Sîs'i Merv'e merzûbân olarak göndermişti. Merzûbânın özel isim olarak kullanılmasına da rastlanır. Yemen'in İran kökenli valisi Merzûbân b. Vahriz ile Taberistan Hükümdarı Merzûbân b. Rüstem bu adı taşıyanların önde gelenleridir. Şiir dilinde mecazen hükümdara, Mecûsiler'in reisi-ne ve kükremiş aslana da merzûbân denildiği görülür.

BİBLİYOGRAFYA :

Esedî-i Tûsî, *Luğat-ı Fûrs* (nşr. M. Debîr-i Siyâkî), Tahran 1397/1977, s. 144; M. Hüseyin-i Tebrîzî, *Burhân-ı Kâfî* (nşr. Muhammed Muîn), Tahran 1342 hş., IV, 1987; Steingass, *Dictionary*, s. 1214; *Ferheng-i Fârsî*, III, 4010; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), III, 595, 596; Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlikî, *el-Mu'arreb* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Tahran 1966, s. 317; Ibn Hallikân, *Vefeyât*, III, 281; IV, 354-356; A. Christensen, *Iran sous les sasanides*, Copenhagen 1936, bk. İn-

deks; R. N. Frye, "Political History of Iran Under the Sasanians", *ChIr.*, III/1, s. 142, 145, 147, 152, 172; J. H. Kramers, "Merzûbân", *IA*, VII, 787; J. H. Kramers - [M. Morony], "Marzûpân", *El²* (Fr.), VI, 618-619; Dihhudâ, *Lugât-nâ-me*, XXV/A, s. 159-160.

TAHSİN YAZICI

MERZÜBÂNÎ

(المزباني)

Ebû Ubeydillâh Muhammed

b. İmrân b. Mûsâ b. Saîd el-Merzûbânî
el-Horasânî el-Bağdâdî
(ö. 384/994)Arap edebiyatı, tarih, ahhâr âlimi
ve râvisi.

296'da (909) Bağdat'ta doğdu. Dede-
lerinden birine nisbetle Merzûbânî veya
İbnü'l-Merzûbân olarak tanınır. Aslen Ho-
rasanlı olan babası Horasan valisinin hi-
lâfet merkezi Bağdat'taki temsilcisiydi.
Merzûbânî başta Ebû Bekir es-Sûlî olmak
üzere Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, İbn Dü-
reyd ve Niftâveyh'ten Arap dili ve edebi-
yatına, şiir ve şairlerle ahhâra dair, Ebû
Bekir İbn Ebû Dâvûd es-Sicistânî ve Ebû'l-
Kâsım el-Begavî'den hadis sahasında
dersler aldı. Daha sonra dinî ve siyasî
olaylardan uzak kalarak öğretim ve telif-
le meşgul oldu. Bağdat'taki geniş evi bir
nevi mektep haline geldi. Zaman zaman
evinde kalan ilim mensupları için elliye ya-
kın yatak bulundurduğu nakledilir (Ha-
tîb, III, 136; Yâkût, XVIII, 269). Sık sık ver-
ilen ziyafetlerin yanı sıra ilim ve edebiyat
meclislerinin de düzenlendiği bu evde dö-
nemin ileri gelen ilim adamlarıyla hoca-
larının da iştirak ettiği oturmelerde bir-
çok ilmî ve edebî meselenin tartışıldığı
belirtilir (İbnü'l-Cevzî, VII, 177).

İcâzetli olduğu kitaplardan kaynak
belirtmeden bir semâ kaydı olan "ahbe-
renâ" sığasını kullanmak suretiyle nakil-
lerde bulunması, nebîz içmesi ve Mu'te-
zilî olması yüzünden, Merzûbânî'nin bazı
eleştirmenlerce sika kabul edilmemesi-
ne rağmen Hatîb el-Bağdâdî ve İbnü'l-
Cevzî gibi âlimlerin çoğu bu kusurların
onun yalancı sayılmasını gerektirmeyece-
ğini, rivayetlerinde sika olduğunu, ken-
disine yapılan hücumların gerçek sebe-
binin onun Şîa'ya meyletmesinden ileri
geldiğini söylemiştir. Çağdaşı İbnü'n-Ne-
dîm de Merzûbânî'yi ahhâr âlimleri ara-
sında ifadesi düzgün, bilgisi geniş en son
râvi olarak tanıtır (*el-Fihrist*, s. 190). Arap
edebiyatının yanı sıra çeşitli ilimlerdeki
geniş kültürü sebebiyle "zamanın Câhiz'i"
olarak nitelendirilen Merzûbânî'yi eser-

lerindeki tertip ve tasnif güzelliği baki-
mından Câhiz'den üstün sayanlar da var-
dır (Hatîb, III, 135; Zehebî, XVI, 448). Mer-
zûbânî özellikle *el-Muktebes*, *Mu'ce-
mü's-su'arâ'* ve *el-Müveşşah* gibi eser-
leriyle dönemine kadar yaşamış pek çok
şahsiyeti ve ilim adamını, ayrıca birçok ilmî
meseleyi zamanımıza aktararak Arap
dili ve edebiyatının belli bir devrinin ta-
nınmasını ve incelenmesini kolaylaştı-
rılmış, daha önce kaleme alınan eserleri
okuyup ilmî süzgeçten geçirmiş ve ten-
kidî bir metotla kendi eserlerinde akset-
tirmiştir. Öte yandan derin bir şiir bilgi-
sine sahip olduğu ve intihal ile aslî şiiri
birbirinden ayırt etmek için özen göster-
diği eserlerinden anlaşılmaktadır. Uzun
bir ömür süren Merzûbânî'den Hüseyin
b. Ali es-Saymerî, Ebû'l-Kâsım Ali b. Mu-
hassin et-Tenûhî, Ali b. Eyyûb el-Kummî,
Ebû Muhammed el-Cevherî, Şerîf el-Mur-
tazâ gibi şahsiyetler rivayette bulunmuş-
tur. Merzûbânî Şevval 384'te (Kasım 994)
Bağdat'ta vefat etti ve Amr er-Rûmî cad-
desindeki evinin bahçesine defnedildi.

Eserleri. İbnü'n-Nedîm, Merzûbânî'nin
yaklaşık 45.000 varaklık bir hacme ula-
şan elli kadar eserini muhtevalarıyla bir-
likte kısaca zikretmektedir. Bütün hayatı-
nı Bağdat'ta geçiren Merzûbânî'nin eser-
lerinin çoğu Moğol istilâsı neticesinde
kaybolmuştur. Günümüze ulaştığı bilinen
eserleri şunlardır: 1. *el-Muktebes fî ah-
bârî'n-nühât ve'l-üdebâ' ve's-su'arâ'*
ve'l-'ulemâ'. Zamanında biyografi ala-
nında kaleme alınan eserler içinde on
sekiz ciltlik hacmiyle en geniş olup hem
Basralı hem Kûfeli âlimlerin hal tercüme-
lerini ihtiva ediyordu. VII. (XIII.) yüzyılda
Bağdat Nizâmîye Medresesi Kütüphanesi-
si'nde bir nüshası bulunduğu kaydedilen
eserin üç hulâsasından ilki, Necmeddin
Ebû'n-Nu'mân Beşîr b. Ebû Bekir Hâmid

et-Tebrîzî (ö. 646/1248) tarafından *Şihâ-
bü'l-kabes min Kitâbî'l-Muktebes* adıyla
dört cüz halinde yazılmış olup günü-
müze intikal edip etmediği bilinmemek-
tedir. Ali b. Hasan b. Muâviye'nin *el-Muhtâr
min Kitâbî'l-Muktebes fî ahhârî'n-nahviyyîn*
adıyla hazırladığı ikinci muhtasarın
tıpkı basımını Fuat Sezgin Süleymaniye
Kütüphanesi nüshasına (Şehid Ali Paşa,
nr. 2515) dayanarak gerçekleştirmiştir
(Frankfurt 1410/1990). Tebrîzî'nin
ihtisarından yararlanıp hazırlanan üçüncü
muhtasar, Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. Ahmed
el-Yağmurî tarafından *Nûrû'l-kabes el-
muhtasar mine'l-Muktebes* adıyla ya-
pılmıştır. Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde
(nr. 2887) bir nüshası bulunan muhtasarı
Rudolf Sellheim yayımlamıştır (Wiesba-
den 1384/1964). 2. *el-Müveşşah*. Başta
Ebû Bekir es-Sûlî olmak üzere Asmaî, İbn
Sellâm el-Cumahî ve İbn Düreyd gibi edip
ve münekkitlerin belli başlı Arap şairleriyle
şiirleri üzerine yapmış oldukları ten-
kitlerin ele alındığı bir eserdir. Şiirler dil,
belâgat, üslûp ve aruz özellikleri bakımın-
dan değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.
Kitapta Câhiliyyûn, İslâmîyyûn ve muh-
desûn olmak üzere üç kategoriye ayrılan
Arap şairlerinin hataları, kalitesiz şiirin
kusurları, şiirlerdeki intihaller, şairler
arasında mukayeseler, şiir sanatı hak-
kında bazı şairlerin yaptığı tartışmalar
ve bu hususlarda kadîm edip ve münek-
kitlerin ortaya koyduğu eleştiriler ten-
kitçi bir tarzda ele alınmıştır. Kahire'de
basılan eserin (1343) ilmî neşrini Ali Mu-
hammed el-Becâvî gerçekleştirmiştir
(Kahire 1965). Ayrıca Ahlâm ez-Zeîm *Min
l-Müveşşah li'l-Merzûbânî* adıyla
bir eser yayımlamıştır (Dimaşk 1992). 3.
Mu'cemü's-su'arâ'. 5000 kadar Arap
şairinin biyografisinin alfabetik sıraya
göre yer aldığı eserin sadece ikinci cüzü

Merzûbânî'nin
*el-Muktebes
fî ahhârî'n-nühât
ve'l-üdebâ'
ve's-su'arâ'
ve'l-'ulemâ'*
adlı eserinin
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Şehid Ali Paşa,
nr. 2515)

